

Przejście płodności to proces demograficzny, w ramach którego płodność populacji spadła z wysokich, historycznych poziomów do niskich wartości obserwowanych dzisiaj. Zmiana ta wiązana jest zazwyczaj z modernizacją i zmianą społeczną. Poziomy płodności w tradycyjnych społeczeństwach rolniczych określane są mianem ‘płodności naturalnej’, co oznacza, że rodziny w takich społeczeństwach nie usiłowały, bądź nie potrafiły skutecznie ograniczać swojej rodności, tak by osiągnąć wybraną i uznaną za korzystną liczbę dzieci. W nowoczesnych społeczeństwach przemysłowych natomiast, pary chcą i są w stanie świadomie ograniczać liczbę dzieci i stąd poziomy płodności zależne są w dużej mierze od jej regulacji. Pomimo faktu, że opisywana tu zmiana dokonała się w niemal wszystkich populacjach europejskich na początku XX wieku w dość krótkim czasie (zwykle kilku dekad), a także wpłynęła bardzo mocno na życie każdego człowieka na kontynencie, przejście płodności wciąż jest o wiele mniej znanym i zbadanym zjawiskiem niż rewolucja francuska, wielki kryzys gospodarczy lat trzydziestych czy dwie wojny światowe. Trwające od ponad 50 lat badania nad historycznym spadkiem płodności nie doprowadziły dotąd do zgody naukowców co do przyczyn, przebiegu i skutków tego procesu. O ile niektórzy badacze za główny motor spadku płodności uważają zmiany gospodarcze i dostosowanie się (adaptację) do nich rodzin i grup społecznych, o tyle inni podkreślają wiodącą rolę kultury, zwyczajów i norm w upowszechnianiu (dyfuzji) zjawiska regulacji płodności w społeczeństwie.

Niniejszy projekt ma za zadanie prześledzić proces historycznego spadku płodności w populacji Polski międzywojennej (1918-1939). Współczynnik dzietności (tj. średnia liczba dzieci przypadających na jedną kobietę w wieku rozrodczym) z ziemiach polskich na początku XX wieku wynosił 6, natomiast w latach trzydziestych już tylko 3. Stąd pojawiają się pytania badawcze: jak do tego doszło? Jakie były główne przyczyny tego spadku na poziomie państwa, regionu, środowiska czy jednostki? Które z czynników wpływających na płodność były ważniejsze – gospodarcze czy kulturowe? Które grupy społeczne jako pierwsze zaczęły regulować płodność, a które najdłużej opierały się tej zmianie? Jakimi środkami rodziny osiągały zmniejszenie liczby dzieci (abstynencja seksualna, stosunek przerywany, aborcja) i w jaki sposób wiedza o tych środkach krążyła w społeczeństwie? Wreszcie, czego możemy dowiedzieć się na temat modernizacji polskiego społeczeństwa, a także szerzej populacji Europy Środkowo Wschodniej z badania spadku płodności w Polsce międzywojennej?

Poszukiwanie odpowiedzi na te pytania wymagać będzie analizy danych statystycznych i tekstowych. Liczby publikowane przez urzędy statystyczne i inne instytucje zajmujące się opisem zmian ludnościowych w okresie międzywojnia zostaną wykorzystane do budowy modeli statystycznych, które pomogą ustalić autorowi projektu wpływ ekonomii, kultury czy rodziny na poziomy płodności. Natomiast źródła opisowe, takie jak dzienniki, pamiętniki czy materiały etnograficzne, dopełnią obraz przez możliwość wglądu w przemyślenia i motywacje osób, które decydowały się na regulację rozmiaru swojej rodziny.

Wyniki projektu będą o tyle istotne, że nie ograniczą się wyłącznie do jednostkowego opisu przejścia płodności w konkretnym miejscu i czasie, ale pozwolą też uzupełnić naszą wiedzę na temat uniwersalnego wymiaru zachowań człowieka związanych z modernizacją, zmianą społeczną i ograniczaniem płodności.